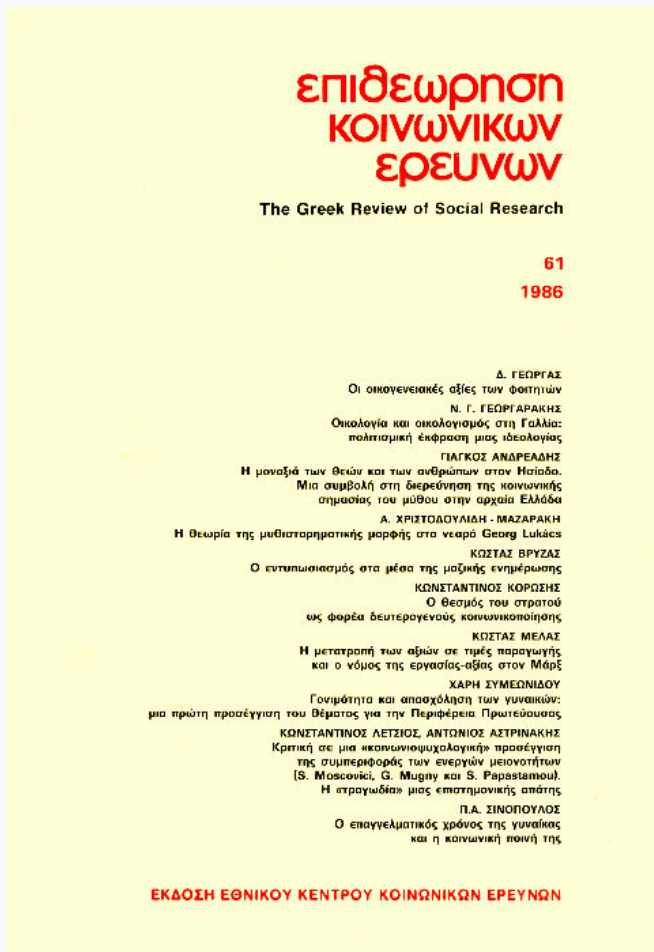

The Greek Review of Social Research

Vol 61 (1986)

61

Ο εντυπωσιασμός στα μέσα μαζικής ενημέρωσης

Κώστας Βρύζας

doi: [10.12681/grsr.965](https://doi.org/10.12681/grsr.965)

Copyright © 2015, Κώστας Βρύζας

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Βρύζας Κ. (2015). Ο εντυπωσιασμός στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. *The Greek Review of Social Research*, 61, 97–123. <https://doi.org/10.12681/grsr.965>

Κώστας Βρύζας

Ο ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΣΜΟΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ
ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπακούουμε στους κοινωνικούς κανόνες και υφιστάμεθα τους φυσικούς νόμους σχεδόν χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε. Δεν το συνειδητοποιούμε παρά μόνον όταν αυτοί παραβιάζονται σποραδικά και απρόσμενα απ' το ασυνήθιστο, το αφύσικο ή το φρικιαστικό. Τότε δηλαδή που δυστυχήματα, εγκλήματα, φυσικές καταστροφές ή περιέργα περιστατικά, που τόσο θεαματικά παρουσιάζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, έρχονται να ραγίσουν την ήρεμη επιφάνεια της καθημερινότητας, να ταραξουν την απατηλή της κοινοτοπία. Αυτές οι ξαφνικές και παράξενες ρωγμές στη συνηθισμένη ροή της καθημερινής ζωής είναι οι εντυπωσιακές ειδήσεις.

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις θμιίζουν ή επιβεβαιώνουν, έστω και στιγμιαία, την ύπαρξη της απειλής που ελλοχεύει κάτω απ' την πεζότητα της καθημερινότητας και που το απροσδόκητο ή το συμπτωματικό φέρνουν στην επιφάνεια, προκαλώντας συγκίνηση. Ασκούν μια ακατανίκητη γοητεία γιατί παρουσιάζονται ως πραγματοποίηση μιας παράξενης φαντασίωσης που επιθυμεί την υπέρβαση των κοινωνικών καταναγκασμών ή των φυσικών νόμων. Η καθημερινή ζωή μοιάζει να είναι χωρίς γεγονότα· την απουσία αυτή των γεγονότων τείνει να αναπληρώσει η δραματοποίηση των εντυπωσιακών ειδήσεων. Έτσι μέσα στα ΜΜΕ το καθημερινό ντύνεται το μανδύα του παράξενου, του σπάνιου, του παράδοξου ή του υπερβολικού. Εγκλήματα, τραγωδίες, δυστυχήματα, μεγάλες καταστροφές, βία, αυτοκτονίες, «ανθρώπινες ιστορίες» απ' τη μια μεριά, ανέκδοτα απ' την ιδιωτική ζωή των διασημοτήτων (της τέχνης, του αθλήματος, του χρήματος ή της πολιτικής) απ' την άλλη, έρχονται να διακόψουν τη μονοτονία μιας πεζής καθημερινότητας. Τα ΜΜΕ, λοιπόν, δίνουν μια θεαματική διάσταση στην παραβίαση της νόρμας, παρουσιάζοντας ένα φαντασμαγορικό κόσμο που προσελκύει την προσοχή και ερεθίζει την περιέργεια. Κατασκευάζουν μια τεχνητή

επικαιρότητα που εμπνέει το πάθος: αποτροπιαστικά εγκλήματα προορισμένα να προκαλέσουν τον οίκτο, την αηδία ή τη συγκίνηση· διασημότητες περιορισμένες σε ρόλους που κεντρίζουν την επιθυμία (βασιλείς, πριγκίπισσες και σταρ, ερωτεύονται, χωρίζουν ή διασκεδάζουν για το αδηφάγο Κοινό). Το θέαμα είναι παντού και υπεράνω όλων. Τα ΜΜΕ προσφέρουν για κατανάλωση τη φαντασμαγορική επικαιρότητα μιας κοινωνίας που αναγνωρίζει τον εαυτό της μό-
νον ως θέαμα.

Θα επιχειρήσουμε μια σφαιρική προσέγγιση του θέματος αναλύοντας τις δομές και τις λειτουργίες των εντυπωσιακών ειδήσεων.

Α. ΔΟΜΕΣ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΚΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Το καθεστώς των εντυπωσιακών ειδήσεων είναι αόριστο, ο ορισμός τους αβέβαιος και η οριοθέτηση του τομέα τους παρουσιάζει, κατά συνέπεια, πολλές δυσκολίες. Πρόκειται για γεγονότα που δεν είναι, στην κυριολεξία, ούτε πολιτικά, ούτε οικονομικά ούτε κοινωνικά. Είναι περισσότερο συμβάντα που προκαλούν μίσος, φόβο, αγάπη, ελπίδα, οίκτο ή εκδίκηση, που διεγείρουν αισθήματα πάθους και παροξυσμού δημιουργώντας έναν ονειρικό κόσμο μυστηρίου και περιπέτειας. Εξαρτώνται δηλαδή απ' την κοινωνική φαντασία και είναι πιο αποκαλυπτικά του φανταστικού παρά της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία ανάγονται. Η αξία τους είναι κυρίως συγκινησιακή. Για να είναι εντυπωσιακή μια είδηση πρέπει να προκαλεί σοκ, να κεντρίζει την προσοχή και να διεγείρει την περιέργεια του Κοινού. Πρέπει να είναι επίκαιρη, πρωτοφανής ή σπάνια· να έχει όσο το δυνατόν πιο σοβαρές συνέπειες ή ν' αναφέρεται σε κάποια διασημότητα. Με άλλα λόγια να αποτελεί μια «ιστορία» που να προσφέρεται για διήγηση: μια «ιστορία» που εμπεριέχει το στοιχείο του ασυνήθιστου, του παράδοξου, της έκπληξης και του αινίγματος.

1. Οριοθέτηση του τομέα των εντυπωσιακών ειδήσεων

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες ειδήσεων:¹ η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ειδήσεις. Τα γεγονότα δηλαδή εκείνα που αναφέρονται στον «δημόσιο» βίο και

1. Βλ. Auclair G., *Le mana quotidien*, Παρίσι, Anthropos, 2η έκδ., 1982, σ. 181 και Vinzant M., *Une approche du fait divers, memoire de 3e Cycle*, Université de Paris I, 1975, 73 σελίδες.

συνεπάγονται μια όποια επίδραση στο κοινωνικό γίνεσθαι και γι' αυτό το λόγο εγγράφονται στην ιστορική συνέχεια. Πρόκειται με άλλα λόγια για γεγονότα «σημαντικά».

Η δεύτερη κατηγορία ειδήσεων περιέχει τυχαία συμβάντα που αφορούν την «ιδιωτική» ζωή των ανθρώπων. Γεγονότα που θα μπορούσαν να ήταν του χθες ή του σήμερα, χωρίς ιστορικότητα (σα να μη συνέβησαν) εγκαταλελειμμένα στο περιθώριο της Ιστορίας. Πρόκειται με άλλα λόγια για γεγονότα «ασήμαντα». Στην περίπτωση αυτή λοιπόν μιλάμε για εντυπωσιακές ειδήσεις.²

Η διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη κατηγορία ειδήσεων είναι μια διαφορά δομής. Έτσι οι ειδήσεις της πρώτης κατηγορίας παραπέμπουν απαραίτητως στον περίγυρο που τις παρήγαγε και που χωρίς αυτόν δεν είναι κατανοητές. Οι ειδήσεις αυτές είναι ταξινομημένες (είναι δηλαδή πολιτικές, οικονομικές κλπ.) και χρονολογημένες (αφορούν δηλαδή το ιστορικό γίνεσθαι)· τέλος υπάγονται σε έναν κόσμο ορθολογικότητας. Αντίθετα οι ειδήσεις της δεύτερης κατηγορίας δεν ανήκουν σε καμιά κατηγορία του ιστορικού λόγου και δεν επιδέχονται ταξινομήσεις. Είναι πράξεις που αναφέρονται στην «ιδιωτική» και προσωπική ζωή των ατόμων και όχι στη δημόσια ζωή. Δεν έχουν καμιά σημασία απέναντι στην Ιστορία. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι τα δράματα και οι περιπέτειες των άλλων, αυτά που δεν συμβαίνουν παρά στους άλλους. Είναι απλώς «ιδιωτικά» συμβάντα, διασκορπισμένα εδώ και εκεί στις σελίδες των εφημερίδων, που επιβεβαιώνουν καθημερινά την ύπαρξη του πάθους, του θανάτου και του πεπρωμένου. Η κατανόησή τους δεν καθιστά αναγκαία καμιά παραπομπή. Εξάλλου παρά τη μεταβλητότητα και την ποικιλία τους επαναλαμβάνουν το ίδιο πράγμα: ένα έγκλημα ζηλοτυπίας που διαβάζουμε σήμερα στις εφημερίδες ή ακούμε απ' το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, δεν διαφέρει και πολύ από ένα άλλο που έγινε πριν εκατό χρόνια. Τέλος προέρχονται από έναν κόσμο συγκίνησης.

Υπάρχουν ωστόσο περιπτώσεις όπου οι δύο αυτές κατηγορίες ειδήσεων μπορεί να συμπέσουν. Στην περίπτωση π.χ. ενός πολιτικού σκανδάλου ή μιας πολιτικής δολοφονίας. Οπότε εδώ μιλάμε για εντυπωσιακές πολιτικές ειδήσεις.

Η δομή της εντυπωσιακής είδησης είναι μια δομή «κλειστή».³ Αυτό σημαίνει ότι μέσα σε μια εντυπωσιακή είδηση είναι δοσμένα τα πάντα: οι περιστάσεις, οι συγκυρίες, οι αιτίες της «ιστορίας», η εξέλιξη και η έκβαση της. Η

2. Η διάκριση αυτή των ειδήσεων είναι ίσως υπερβολικά σχηματική, για το λόγο ότι τα όρια ανάμεσα στον «δημόσιο» και «ιδιωτικό» βίο είναι πολύ ρευστά και ακαθόριστα. Πιστεύουμε όμως ότι είναι χρήσιμη στη θεωρητική επεξεργασία του φαινομένου του εντυπωσιασμού.

3. Πβ. σχετικά Barthes R., «Structure du fait divers», *Essais critiques*, Παρίσι, Seuil, 1964, σ. 188-197, και Auclair G., *ό.π.*, σ. 15.

εσωτερική της οργάνωση είναι όπως εκείνη μιας αυτόνομης αφήγησης. Στο σημείο αυτό συγγενεύει με το διήγημα και το παραμύθι. Η εντυπωσιακή είδηση λοιπόν δεν παραπέμπει σε καμιά άλλη πληροφορία, παρά στον ίδιο της τον εαυτό. Προφανώς το περιεχόμενό της αναφέρεται στον άνθρωπο, στους φόβους και τις επιθυμίες του, στις φαντασιώσεις και τα όνειρά του. Αλλά η κατανόησή της δεν προϋποθέτει κανένα υπονοούμενο, καμιά παραπομπή. Η εντυπωσιακή είδηση είναι μια πληροφορία «ολική». Αντίθετα μια πολιτική, κοινωνική ή οικονομική είδηση, είναι μια πληροφορία «μερική», γιατί δεν μπορεί να γίνει κατανοητή έξω από ένα πλαίσιο προηγούμενων γνώσεων μέσα στο οποίο έρχεται να ενταχθεί· δεν είναι παρά ο όρος μιας υπονοούμενης δομής που προϋπάρχει.

Το κύριο χαρακτηριστικό των εντυπωσιακών ειδήσεων είναι ότι σημειώνουν μια εξαίρεση, εκτροπή ή παρέκκλιση απ' τη νόρμα.⁴ Οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι πάντοτε το σημείο μιας παραβίασης της κοινωνικής ή φυσικής νόρμας· δηλαδή των κανόνων εκείνων που ρυθμίζουν τις θεμελιώδεις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και του ανθρώπου με τη φύση. Τέτοιοι κανόνες είναι: ο σεβασμός της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και των αγαθών του άλλου, καθώς και η κοινωνική ασφάλεια ή τα συνηθισμένα φυσικά φαινόμενα. Παραβιάσεις της κοινωνικής νόρμας είναι: εγκλήματα, τρομοκρατικές πράξεις, ληστείες, διαρρήξεις, κλοπές, συμπλοκές, βιασμοί, απαγωγές κλπ.

Παρεκκλίσεις της φυσικής νόρμας είναι: θεομηνίες, πλημμύρες, σεισμοί, ναυάγια, πυρκαγιές, ατυχήματα κλπ. Αυτές οι παρεκκλίσεις ή παραβιάσεις της νόρμας συνιστούν το περιεχόμενο των εντυπωσιακών ειδήσεων.

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι διασκορπισμένες στις σελίδες των εφημερίδων: περιέχονται κυρίως στις στήλες του αστυνομικού ή δικαστικού ρεπορτάζ και στις «ανθρώπινες ιστορίες» ή «τα ανθρώπινα». Συνήθως το ραδιόφωνο αναγγέλλει την εντυπωσιακή είδηση, η τηλεόραση παρουσιάζει τις πιο θεαματικές σκηνές και ο Τύπος δίνει μια πιο εκτενή παρουσίαση.

Η εντυπωσιακή είδηση αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα τόσο στο λογικό όσο και στο πολιτιστικό επίπεδο.⁵ Στο λογικό επίπεδο η εντυπωσιακή είδηση παρουσιάζεται ως ένα λογικό παράδοξο. Έτσι μια μηδαμινή αιτία παράγει ένα υπέρμετρα δυσανάλογο αποτέλεσμα: «Σκότωσαν για 100 δραχμές», «Της έριξε γιατί του... πρόσβαλε το καναρίνι», «Μια σφαίρα στον αδελφό για ένα... σκύλο». Σε άλλες περιπτώσεις η ταυτότητα ενός ατόμου βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την αναμενόμενη συμπεριφορά του: «Άρχισε τα ναρκωτικά σε ηλικία δέκα χρόνων», «Ο τσαντάκιος δεν είναι παρά δώδεκα χρόνων».

4. Βλ. Auclair G., *ό.π.*, σ. 18 κ.ε.

5. Βλ. Abastado C., *Messages des médias*, Παρίσι, CEDIC, 1980, σ. 153-164.

Εδώ έχουμε σύζευξη δύο στοιχείων που είναι ασυμβίβαστα μεταξύ τους. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις έχουν ένα περιεχόμενο παραδοξότητας και υποκρύπτουν σε μια αιτιότητα παραμορφωμένη του τύπου «Μια μητέρα σκότωσε το παιδί της» ή αντίστροφη, του τύπου, «Ένας άνδρας δάγκωσε το σκύλο του».⁶ Στην περίπτωση που η αιτία δίνεται αμέσως (παρουσιάζεται π.χ. το έγκλημα και η αιτία του), το βάρος της αφήγησης πέφτει στα πρόσωπα της «ιστορίας» επιφορτισμένα να προκαλέσουν συγκίνηση και να δώσουν ζωή σε στερεότυπα του τύπου «έγκλημα ζηλοτυπίας». Υπάρχουν όμως περιπτώσεις, και αυτές είναι οι πιο σημαντικές, όπου η αιτία δεν είναι αναμενόμενη. Έτσι δυνάμει ορισμένων στερεότυπων περιμένουμε μια αιτία, αλλά μια άλλη παρουσιάζεται στη θέση της: «Σκότωσε το γιο του γιατί διεφώνησαν στα πολιτικά», «Τον σκότωσαν γιατί χαμογέλασε», «Την τρύπησε με ψαλίδι στην καρδιά γιατί ήταν “μάγισσα”», «Σκότωσε παππού, θεία για ένα σπίτι». Η αιτιότητα στις εντυπωσιακές ειδήσεις είναι μια αιτιότητα διαποτισμένη από έναν καθοριστικό παράγοντα, την Τύχη. Η αιτία υποδηλώνει μια μυστηριώδη δύναμη, το Πεπρωμένο.

Η Τύχη και το Πεπρωμένο χαρακτηρίζουν επίσης και τη σχέση σύμπτωσης που αρθρώνει και αυτή, σε συνδυασμό με τη σχέση αιτιότητας, τη δομή των εντυπωσιακών ειδήσεων: «Το ίδιο κατάσταση που διέρρηξαν τέσσερες φορές», «Διαρρήκτες φοβήθηκαν και έφυγαν γιατί συνάντησαν έναν άλλο διαρρήκτη», «Άγριο έγκλημα στο Κολωνάκι — έγινε στο σπίτι που είχε γυριστεί η ομώνυμη ταινία», «Ένας 19χρονος εργάτης βρήκε το θάνατο ενώ κατεδάφιζε ένα αυθαίρετο σπίτι — πριν πέντε χρόνια σκοτώθηκε σ' αυτό το ίδιο σπίτι ο εργάτης που το έκτιζε». Όσο εντονότερα ανατρέπονται ορισμένα στερεότυπα, τόσο η σύμπτωση γίνεται πιο εκπληκτική. Στη βάση του εντυπωσιασμού βρίσκεται σχεδόν πάντοτε η έκπληξη.

Στο πολιτιστικό επίπεδο μια εντυπωσιακή ειδήση παραβιάζει τη νόρμα είτε αρνητικά, είτε θετικά. Στις περισσότερες περιπτώσεις η παραβίαση είναι αρνητική. Αφορά δηλαδή την αθέτηση μιας απαγόρευσης: φόνος, κλοπή, αιμομιξία κλπ. Μπορεί όμως να είναι και θετική. Παρουσιάζεται δηλαδή σαν μια υπερβολή του κανόνα: πράξεις αυτοθυσίας και ηρωισμού. Πάντοτε όμως η εντυπωσιακή ειδήση είναι μια παραβίαση της νόρμας, των κατεστημένων ιδεών και αξιών καθώς και των κοινωνικά επιβαλλόμενων συμπεριφορών. Το ενδιαφέρον της εντυπωσιακής ειδήσης έγκειται στο μέτρο που παραβιάζει τη νόρμα. Η νόρμα αυτή συνίσταται είτε σε ένα στερεότυπο, είτε σε μια αναμονή που θεμελιώνεται πάνω στη συχνότητα με την οποία παρουσιάζονται ορισμένες περιστάσεις, είτε σε μια διαδεδομένη αντίληψη. Τα συμβάντα λοιπόν που

6. Βλ. Nora P., «L' événement monstre», *Communications 18, L' événement*, Παρίσι, Seuil, 1972, σ. 162-172.

παραβιάζουν τη νόρμα (τραγωδίες, καταστροφές, αυτοκινητικά ή αεροπορικά δυστυχήματα, βιασμοί ή ηρωικές πράξεις κλπ.) δημιουργούν ρήγματα στη συνέχεια της καθημερινής ρουτίνας, απ' όπου εισβάλλει απρόσμενα η «Μοίρα», φέρνοντας στο νου ιδέες ματαιότητας. Αυτή η ρωγμή στη συνηθισμένη ζωή που είναι η εντυπωσιακή είδηση, παίρνει τη μορφή του ασυνήθιστου, του ιδιόρρυθμου, του παράξενου, του σπάνιου ή του αφύσικου, προξενώντας ανησυχία, αβεβαιότητα, γέλιο ή αγωνία. Φυσικά το ασυνήθιστο ή το σπάνιο μιας είδησης είναι στοιχεία υποκειμενικά και καθορίζονται από τις εκάστοτε κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις. Είναι η «κουλούρα» μιας εποχής που ρυθμίζει τον τρόπο που γίνονται αντιληπτές οι διάφορες περιστάσεις ή συγκυρίες και ανάλογα τις ανάγει σε εντυπωσιακές ειδήσεις.

Οι περισσότερες εντυπωσιακές ειδήσεις έχουν ανθρωπολογικό χαρακτήρα και συγκινησιακή αξία (π.χ. τα εγκλήματα ζηλοτυπίας). Έχουν όμως και κοινωνιολογική αξία. Έτσι το σκάνδαλο ή το δυστύχημα μπορεί να είναι αποκαλυπτικά όχι μόνο ατομικών χαρακτηριστικών αλλά και θεσμικών διαδικασιών.⁷ Οι εντυπωσιακές ειδήσεις ως σημείο παρέκκλισης από τη νόρμα, ως σημείο αταξίας και «ανομίας» (για να μεταχειριστούμε τον όρο του E. Durkheim) επιτρέπουν να γνωρίσουμε το επίπεδο των οικονομικών, τεχνικών και πολιτιστικών συνθηκών μιας εποχής. Αντανακλούν τα ήθη, τις αξίες και τις συλλογικές αντιλήψεις μιας εποχής. Εκφράζουν τις εντάσεις και τις συγκρούσεις μιας κοινωνίας καθώς και τις αλλαγές στα συστήματα αξιών που συντελούνται με την εξέλιξη της κοινωνίας. Έτσι η συχνότητα που παρουσιάζουν μια σειρά από εντυπωσιακές ειδήσεις (π.χ. οι εγκληματικές δραστηριότητες «περιθωριακών» ατόμων, όπως «τσαντάκηδες», μικροδιαρρήκτες, ναρκομανείς...) υποδηλώνουν τις αλλαγές που έχουν επέλθει στους διάφορους τομείς της ελληνικής κοινωνικής ζωής τα τελευταία δέκα χρόνια.

2. Οι τεχνικές της γραφής των εντυπωσιακών ειδήσεων

Μια είδηση δεν είναι εντυπωσιακή από μόνη της. Γίνεται εντυπωσιακή από τον τρόπο προβολής της από τα ΜΜΕ. Αυτά οργανώνουν την παρουσίαση και το περιεχόμενο της είδησης με σκοπό να εντυπωσιάσουν. Η τηλεόραση έχει μεγάλες δυνατότητες για μια πιο θεαματική παρουσίαση. Ο Τύπος μέσα από τις τεχνικές της επιλογής των τίτλων, των φωτογραφιών, της σελιδοποίησης, των πλαισίων, καθώς και με το μέγεθος της επιφάνειας που αφιερω-

7. Βλ. Molotch H., Lester M., «L' usage stratégique des événements: la promotion et le montage des nouvelles», *L' opinion publique*, Παρίσι, Mouton - Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 1981, σ. 368-390.

νει στην είδηση, αναδιοργανώνει, φιλτράρει, χρωματίζει, μεγαλοποιεί και δραματοποιεί ή υποβαθμίζει τη σημασία ενός γεγονότος σύμφωνα με τις τάσεις του. Ο τίτλος της εντυπωσιακής είδησης, με τη χρήση μεγάλων τυπογραφικών στοιχείων, τη συντομία του και την περιληπτική του μορφή, είναι ένα στοιχείο δραματοποίησης. Με την πληροφοριακή του πληρότητα αναγγέλλει το είδος του γεγονότος, προκαλώντας συχνά μια αβεβαιότητα - αγωνία, γιατί μας δίνει αμέσως το «ποιος» ή το «τι» πριν από το «πώς», δηλαδή την εξήγηση, που τη διαβάζουμε μερικές γραμμές παρακάτω στο κείμενο. Η γλώσσα των τίτλων δίνει μια συγκινησιακή διάσταση στην είδηση, διεγείροντας φόβο, αγάπη, μίσος ή ελπίδα. Το ίδιο και η φωτογραφία, που παρουσιάζεται σαν μια άμεση απόδοση του πραγματικού. Συχνά (κυρίως στον «λαϊκό» τύπο) το κείμενο δεν είναι παρά ένα επεξηγηματικό στοιχείο της φωτογραφίας. Οι τίτλοι, οι φωτογραφίες και η σελιδοποίηση αποτελούν μέσα ιεράρχησης και αξιολόγησης των ειδήσεων, συνιστούν μια πραγματική κοινωνική γραφή. Η παρουσίαση, η μορφή λοιπόν της εφημερίδας δεν αναπαριστά απλώς την πραγματικότητα. Αναπλάθει το πραγματικό δημιουργώντας ένα υπερπραγματικό, έναν κόσμο δηλαδή όπου το πραγματικό και το φανταστικό αναμειγνύονται σε τέτοιο βαθμό που τα όρια τους γίνονται δυσδιάκριτα. Δεν είναι τυχαίο το ότι οι υπερρεαλιστές εκμεταλλεύτηκαν στα έργα τους τις αισθητικές δυνατότητες της εφημερίδας.

Η αφήγηση των εντυπωσιακών ειδήσεων θεμελιώνεται πάνω στη σύγχυση του πραγματικού με το φανταστικό. Τα όρια ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό εξαλείφονται και μερικές φορές το φανταστικό είναι πιο αληθοφανές απ' το πραγματικό. Οι τεχνικές της γραφής των εντυπωσιακών ειδήσεων δεν διαφέρουν και πολύ από εκείνες μιας φανταστικής αφήγησης. Η μόνη διαφορά ίσως ανάμεσα στις εντυπωσιακές ειδήσεις και τις φανταστικές αφηγήσεις έγκειται στο ότι οι πρώτες αναφέρονται σε κάτι που έχει συμβεί, δίνονται δηλαδή σαν πραγματικές. Ωστόσο πολλές φανταστικές ιστορίες λογοτεχνικών κειμένων παίζουν κι αυτές πάνω στην αντίθεση του πραγματικού με το φανταστικό. Εξάλλου έργα μεγάλων συγγραφέων όπως των Ντοστογιέφσκι, Σταντάλ, Σαρτρ, Καμύ... είναι εμπνευσμένα από εντυπωσιακές ειδήσεις. Ακόμη ο Σολωμός εμπνεύστηκε τον «Πόρφυρα» απ' την «ιστορία» ενός Άγγλου στρατιώτη που κατασπαράχτηκε από έναν πόρφυρα (καρχαρία) ενώ κολυμπούσε στα νερά της Κέρκυρας.

Η αξία, λοιπόν, της εντυπωσιακής είδησης έγκειται στον τρόπο διαπραγμάτευσης του γεγονότος, στην τεχνική της αφήγησης, έξω απ' αυτήν δεν έχει κανένα ενδιαφέρον. Συνήθως πρώτα παρουσιάζεται το δραματικό γεγονός και έπειτα γίνεται αναδρομή (βιογραφική, ψυχολογική ή κοινωνιολογική) στην αρχική ακολουθία των επιμέρους γεγονότων. Η αφήγηση αρχίζει από το χρονολογικό τέλος (που αναγγέλλει ο τίτλος), όπως στα αστυνομικά

μυθιστορήματα. Το κείμενο που ακολουθεί καλείται να «εξηγήσει» αυτό που συνέβη. Παρουσιάζονται λοιπόν τα πρόσωπα του δράματος, οι περιστάσεις, ο κοινωνικός περίγυρος, τα σχόλια του δημοσιογράφου και η εξέλιξη της «ιστορίας». Ο τόνος είναι ιδιαίτερα μελοδραματικός. Συχνά παρατίθενται διπλά στο κείμενο φωτογραφίες, πλάνα, σταυροί ή τόξα, επειδή η αφήγηση δεν μπορεί να αναδημιουργήσει το ντεκόρ. Η αφήγηση είναι λιγότερο ή περισσότερο γραμμική όπως σε ένα κινηματογραφικό φιλμ και αρθρώνεται γύρω από τις ισχυρές στιγμές της «ιστορίας». Μια λιγότερο γραμμική αφήγηση που επικεντρώνεται στις δραματικές σκηνές αυξάνει την πλοκή και συντηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον. Έτσι τότε είναι αργή, τότε επιταχύνεται, όπως στο φιλμ, παρέχοντας αδιάλειπτα μια επιμελημένη δόση αγωνίας. Τα ΜΜΕ επιλέγουν τις στιγμές εκείνες που είναι φορτισμένες με συγκινησιακή ένταση και τις προβάλλουν με τρόπο ιδιαίτερα θεαματικό. Η παρουσίαση του εγκλήματος οργανώνεται με τρόπο σχεδόν μυθιστορηματικό, η δίκη προσλαμβάνει συχνά ένα θεατρικό χαρακτήρα και οι καταστροφές παίρνουν διαστάσεις βιβλικές. Οι στρατηγικές της γραφής των εντυπωσιακών ειδήσεων υπακούουν σε ένα παιχνίδι βεβαιότητας - αβεβαιότητας όπου οι αιτίες γίνονται όλο και πιο ακαθόριστες. Εξάλλου η απόλυτη βεβαιότητα θα γεννούσε μια απουσία ενδιαφέροντος. Η εναλλαγή ανάμεσα στη βεβαιότητα και την αβεβαιότητα, ανάμεσα στο «γνωρίζω» και «δεν γνωρίζω» γίνεται η κινητήρια δύναμη που οργανώνει μια μόνιμη αμφιβολία που επιτρέπει να τροποποιούμε απροσδιόριστα τις σχέσεις αυτές - αποτελέσματος. Η συντήρηση της αμφιβολίας είναι η θεμελιώδης στρατηγική γραφής των εντυπωσιακών ειδήσεων. Τέλος η Τύχη, η Μοίρα και το Πεπρωμένο αποτελούν την αδιόρατη αιτία του δράματος ή της καταστροφής.

Οι περισσότερες εντυπωσιακές ειδήσεις είναι αυτοτελείς. Οι πιο ενδιαφέρουσες όμως είναι εκείνες που έχουν συνέχεια. Όταν δηλαδή τα ΜΜΕ παρουσιάζουν μια εντυπωσιακή είδηση (ένα αποτροπιαστικό έγκλημα για παράδειγμα) χωρίς να δίνουν το κλειδί της υπόθεσης, τονίζοντας παράλληλα τον αιγματοειδή χαρακτήρα. Έτσι τα αίτια, οι περιστάσεις και ο ρόλος των προσώπων του δράματος παραμένουν ακαθόριστα· η ίδια η φύση της πράξης είναι ακατανόητη και κάθε προσπάθεια ανίχνευσης καταλήγει σε αποτυχία. Με αυτόν τον τρόπο σε μια πρώτη φάση τα ΜΜΕ κεντρίζουν το ενδιαφέρον του Κοινού. Οπότε την επομένη ή ύστερα από λίγες μέρες φέρνουν στο φως «νέα στοιχεία», κάνουν «αποκαλύψεις» που ανατρέπουν τα δεδομένα και εντείνουν την αβεβαιότητα - αγωνία για βδομάδες. Και η υπόθεση παίρνει τέλος συνήθως με τη σύλληψη και τη δίκη του κατηγορουμένου. Η διαδικασία της δίκης επιτρέπει στο Κοινό να ζήσει συμβολικά τη θεμελιακή σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία της ελευθερίας (με την ανθρωπολογική έννοια του όρου) και στην υποταγή στον κανόνα. Τέλος η καταδίκη ή η αθώωση του κα-

τηγορουμένου από το δικαστήριο αποκαθιστά την κοινωνική συνοχή που διετάραξε η «ύβρις». Σε άλλες περιπτώσεις πάλι η υπόθεση παραμένει ανεξιχνίαστη για να ξεχαστεί ύστερα από λίγο.

Η αφήγηση των εντυπωσιακών ειδήσεων αποκόπτει το πραγματικό και το αρθρώνει σύμφωνα με τους φόβους και τις επιθυμίες μας. Το «πραγματικό» που μας δίνουν οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι μάλλον ένα υπερπραγματικό, ένας κόσμος όπου η φαντασία με την πραγματικότητα αναμειγνύονται και διασταυρώνονται χωρίς διακοπή. Ειδικότερα, η αφήγηση ορισμένων φοβερών εγκλημάτων που ο Τύπος τα χαρακτηρίζει συνήθως ως «εφιαλτικά» (και ο χαρακτηρισμός αυτός είναι πολύ αποκαλυπτικός) έχει κοινά γνωρίσματα με τους εφιάλτες. Μας τραβάει δηλαδή από τον «ύπνο» μιας συνηθισμένης καθημερινότητας για να μας ρίξει στην αγωνία. Και όσο πιο θεμελιώδη είναι τα στερεότυπα και οι αξίες που προσβάλλονται τόσο πιο βαθιά γίνεται η αγωνία. Έτσι είναι «τερατώδες» ένα έγκλημα όταν παραβιάζει την κρατούσα κοινωνική αντίληψη για το έγκλημα: όταν τα αίτια και ο τρόπος διάπραξης του εγκλήματος ξεπερνούν κατά πολύ την κοινωνική φαντασία και δεν μπορούν να εκληφθούν παρά σαν «τρέλα». Οπότε ο δράστης χαρακτηρίζεται ως «ψυχρό» «διαβολικό» «σατανικό» «τέρας» ή «κτήνος», με συνέπεια να χάνει την ανθρώπινη ιδιότητα και να απορρίπτεται απ' την κοινωνία. Η διαδικασία αυτή του αποκλεισμού επιβάλλεται από τον τρόπο που προκαλεί το «κτήνος», γιατί έχει ανθρώπινη μορφή και συγκεντρώνει καθετί το μυστηριακό και ακατανόητο της ανθρώπινης φύσης. «Η λέξη έγκλημα, γενικά», λέει ο P. Eluard, «δεν κατανοήθηκε ποτέ». Εξάλλου είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η αινιγματική φύση του εγκλήματος αποτελεί αντικείμενο αριστουργηματικών λογοτεχνικών κειμένων, όπως π.χ. τα ώριμα έργα του Ντοστογιέφσκι.

Το «αίνιγμα» και το «μυστήριο» είναι βασικοί άξονες γύρω από τους οποίους αρθρώνεται η αφήγηση των περισσότερων εντυπωσιακών ειδήσεων. Παραθέτουμε ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα από τον Τύπο:

«Μια τρύπα... στη γη βογγάει και ρουφάει τα πάντα! — Πετρέλαιο “χτυπούσαν” να βρουν στο χωριό Δάφνη, 16 χιλ. από το Ηράκλειο της Κρήτης όταν ξαφνικά η γη άρχισε... να “βογγάει” και να “ρουφάει” ό,τι βρίσκεται σε ακτίνα 1,5 χιλ.»

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 17-9-1984)

«Τό 'βαλαν στα πόδια όταν ο... νεκρός άνοιξε τα μάτια του.»

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 28-9-1984)

«Νέα πράξη μυστηρίου “γράφει” για το έγκλημα ο Νάσιουτζικ.»

«Μυστήριο για τους γιατρούς ο θάνατος 7χρονου.»

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 8-10-1984)

«Νεκρή γυναίκα στην κουζίνα του σπιτιού της — Προβληματίζει. Έγκλημα - μυστήριο».

(ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ, 14-12-1984)

«2 εγκλήματα και ένας θάνατος — μυστήριο χθες».

(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 14-12-1984)

«Και οι επτά γλίτωσαν το χειρότερο χάρη στον “Άγιο που είχαν” όπως δήλωσε χαρακτηριστικά στην “Α” η μητέρα ενός παιδιού».

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 23-1-1985)

«Φωτιά - μυστήριο σε εκκλησία — Ένα “θαύμα” έσωσε από ολοκληρωτική καταστροφή την εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα στο Αιγάλεω».

(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 8-3-1985)

Το «μυστήριο» και το «αίνιγμα» επιτρέπουν την επίκληση σε έννοιες όπως «μοίρα», «πεπρωμένο», «θεία πρόνοια» που έρχονται να «εξηγήσουν» η καθεμία με τον τρόπο της το αδιανόητο. Έτσι από τη μια μεριά η «τύχη», η «καλή ώρα» ή το «θαύμα» ως εκφάνσεις της «θείας πρόνοιας» που είναι πάντοτε αγαθοεργός, και απ' την άλλη η «κακοτυχία», η «κακιά ώρα», η «κατάρτα» ή η «τραγική σύμπτωση» ως εκφάνσεις της «μοίρας» που είναι πάντοτε φοβερή, παρουσιάζονται για να κλείσουν την άβυσσο του ανεξιχνίαστου μυστηρίου. (Είτε πρόκειται για πολύνεκρα δυστυχήματα, είτε για μεγάλες καταστροφές και τραγωδίες). Τα ΜΜΕ και κυρίως ο «λαϊκός» Τύπος, προσφεύγουν συχνά σ' αυτές τις έννοιες με χαρακτηρισμούς όπως «τραγικό», «φοβερό», «τρομερό», «βδελυρό», «εφιαλτικό», «συναρπαστικό», «συγκλονιστικό», «μαγικό», «θαυματοργό», χαρακτηρισμοί που υποδηλώνουν τη βαρύτητα του «πεπρωμένου» πάνω στην καθημερινή ζωή. Επιβεβαιώνουν, με άλλα λόγια, την επιρροή των «υπερφυσικών δυνάμεων», φιλικών ή εχθρικών, στα ανθρώπινα. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι τα αναρίθμητα προσωπεία της «μοίρας» και του «πεπρωμένου». Η ιδέα της εμαρμένης διαπερνά αδιόρατα όλες σχεδόν τις εντυπωσιακές ειδήσεις και υποδηλώνεται με εκφράσεις όπως «ειρωνεία της τύχης», «υπέρτατη δικαιοσύνη», «νέμεση», «δίκαιη τιμωρία». Οι έννοιες αυτές αποτελούν ένα σύστημα κοινωνικών πεποιθήσεων που παραμένει έξω από την ορθολογική σκέψη· ανήκει περισσότερο στο χώρο της μυθικής σκέψης. Οι έννοιες αυτές λοιπόν θεμελιώνουν την αντίληψη ότι υπάρχουν «υποχθόνιες δυνάμεις» που υποτίθεται ότι κυβερνούν τον κόσμο. Καθετί που εξέρχεται από τη νόρμα, που εναντιώνεται στους κανόνες, που παραβιάζει τη φυσική ή κοινωνική τάξη, δίνει ζωή σε έναν κόσμο γοητευτικό και παράξενο, όπου κυριαρχούν η «τύχη», το «πεπρωμένο», το «μυστήριο» ή το «θαύμα». Μέσα στον κόσμο αυτό του βιωμένου ονείρου, υπάρχει ένας αμοιβαίος διαποτισμός του μύθου με την πραγματικότητα· αναπτύσσεται μια έντονη μυθολογική τάση.

Η εντυπωσιακή ειδηση είναι η θεμελιώδης κατηγορία της μυθικής σκέ-

ψης. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις των μοντέρνων κοινωνιών είναι οι λαϊκοί μύθοι των παραδοσιακών κοινωνιών. Εξάλλου ένα μεγάλο μέρος από το περιεχόμενο τους αναφέρεται σε θέματα προερχόμενα από έναν παρωχημένο αγροτοκτηνοτροφικό κόσμο, θέματα που διαιωνίζουν την πίστη σε «ασύλληπτες», «μαγικές δυνάμεις» που ασκούν μian ακατανίκητη επιρροή στα ανθρώπινα.

Τα ΜΜΕ για να προσελκύσουν την προσοχή του Κοινού καταφεύγουν στην παρουσίαση του ασυνήθιστου, του σπάνιου, του εξαιρετικού ή του καταστροφικού. Το έγκλημα, το δυστύχημα ή η περιπέτεια αποτελούν ρήγματα στη συνέχεια της καθημερινής ζωής. Καθετί που στην κοινωνική ζωή παρουσιάζει ένα χαρακτηριστικό παράδοξο ή μυστηριακό καταλαμβάνει εξέχουσα θέση στα ΜΜΕ. Αυτά εδώ λοιπόν έχουν την τάση να παρουσιάζουν συχνά γεγονότα ασυνήθιστα που ξεφεύγουν απ' τον κανόνα (καταστροφές, δυστυχήματα, φόνοι κλπ.), γεγονότα δηλαδή που για τους πρωτόγονους ήταν ταμπού. Στις πρωτόγονες φυλές καθετί που παρεκκλίνει απ' τον κανόνα είναι ταμπού και καθιστά αναγκαίες τις ιεροτελεστίες εξαγνισμού. Έτσι σε πολλές φυλές ο σκοτωμένος σε δυστύχημα ήταν τόσο μiasμένος που τον απομάκρυναν χωρίς να τον ενταφιάζουν, έκαιγαν καθετί που του ανήκε και απαγορευόταν ακόμη και να προφέρει το όνομά του. Με τον ίδιο τρόπο απέφυγαν τον μοιχό, τον αιμομεικτή ή το φονιά, γιατί τους θεωρούσαν «ακάθαρτα» όντα. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η εικόνα που μας δίνουν τα ΜΜΕ συντίθεται εν μέρει από αυτό που οι πρωτόγονοι θεωρούσαν ταμπού. Έτσι το ταμπού των πρωτόγονων παίρνει μια θεαματική διάσταση στα ΜΜΕ και ιδίως στην τηλεόραση που επιλέγει τις πιο εντυπωσιακές εικόνες. Το θεαματικό ως επιβράβευση του ασυνήθιστου ανάγεται πλέον σε υπέρτατη πολιτισμική αξία της καταναλωτικής κοινωνίας.⁸

Τόσο η κατασκευή όσο και η κατανάλωση των εντυπωσιακών ειδήσεων συμμετέχουν σ' αυτό που ο Levi-Strauss ονόμασε «άγρια σκέψη». Μια σκέψη της οποίας το κύριο γνώρισμα είναι το ότι «κατασκευάζει δομημένα σύνολα όχι απευθείας με άλλα δομημένα σύνολα, αλλά χρησιμοποιώντας υπολείμματα και λείψανα επεισοδίων: “odds and ends” όπως θα έλεγε ένας Άγγλος ή “bribes et morceaux” ένας Γάλλος, απολιθωμένους μάρτυρες της ιστορίας ενός ατόμου ή μιας κοινωνίας». Και συνεχίζει: «Η μυθική σκέψη, αυτή η μαστόρισα, επεξεργάζεται δομές συναρμολογώντας επεισόδια, ή μάλλον υπολείμματα επεισοδίων, ενώ η επιστήμη “εν λειτουργία”, από το ίδιο το γεγονός της εγκαθίδρυσής της, δημιουργεί υπό μορφή επεισοδίων τα μέσα και τα αποτελέσματά της, χάρη στις δομές που συνεχώς κατασκευάζει και που είναι οι

8. Βλ. Cazeneuve J., *Les pouvoirs de la télévision*, Παρίσι, Idées/Gallimard, 1970, σ. 353, και *L'Homme téléspectateur*, Παρίσι, Denoël/Gonthier, 1974, σ. 76-77.

υποθέσεις και οι θεωρίες της. Αλλά ας μη γελιόμαστε: δεν πρόκειται για δύο στάδια ή για δύο φάσεις της εξέλιξης της γνώσης, γιατί και οι δύο τρόποι είναι εξίσου έγκυροι».⁹

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι αποκαλυπτικές της άγριας ή μυθικής σκέψης, μιας σκέψης που συνυπάρχει με την ορθολογική σκέψη και συχνά συμπλέκεται μαζί της. Η άγρια σκέψη δεν είναι η σκέψη των πρωτόγονων, αλλά η ανθρώπινη σκέψη που βρίσκεται σε άγρια κατάσταση σε σχέση με την ορθολογική ή επιστημονική σκέψη που καλλιεργήθηκε και εξημερώθηκε για να γίνει πιο αποδοτική.¹⁰

Η άγρια σκέψη είναι μια αυθόρμητη και στοιχειώδης λογική. Η διαφορά της με την ορθολογική δεν έχει αξία παρά σε σχέση με τα αντικείμενα στα οποία αναφέρονται αμοιβαία. Η ορθολογική ή επιστημονική σκέψη αναφέρεται σε αντικείμενα τα οποία ξεκαθάρισε προηγουμένως απ' τις μυθικές, ηθικές, μαγικές ή θρησκευτικές τους σημασίες. Αντίθετα η άγρια, η μυθική σκέψη δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένα γεγονότα, αλλά στις πολιτιστικές τους σημασίες και στις συγκινησιακές τους απηχήσεις· είναι μια σκέψη συγκίνησης. Η άγρια σκέψη όμως δεν λειτουργεί κατά διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι η ορθολογική. Οι επιχειρήσεις της υπόκεινται στην αρχή της αιτιότητας και το νόμο των αντιθέτων. Δεν αγνοεί την αιτιότητα αν και την ταυτίζει με τη μαγεία. Συνοπτικά θα λέγαμε, ότι ανάμεσα στους πρωτόγονους, που πίστευαν ότι τα σύννεφα σχηματίζονται από τον καπνό που ανεβαίνει στον ουρανό, και στους σύγχρονους που εικάζουν ότι η «μοίρα» προκαλεί γεγονότα και πράξεις, η διαφορά δεν είναι μεγάλη.

3. Το ενδιαφέρον για τις εντυπωσιακές ειδήσεις

Για να είναι εντυπωσιακή μια είδηση πρέπει να προκαλεί το ενδιαφέρον. Το ενδιαφέρον που διεγείρει μια είδηση είναι ανάλογο με την αμεσότητά της. Η αμεσότητα αυτή μπορεί να είναι γεωγραφική: ενδιαφερόμαστε περισσότερο για ένα γεγονός που έγινε στη γειτονιά μας ή την πόλη μας παρά για ένα άλλο που έγινε σε μια μακρινή χώρα.

Μπορεί να είναι κοινωνιολογική: μας συγκλονίζει πρωτίστως ένα δυστύχημα όταν τα θύματα ανήκουν στο δικό μας επαγγελματικό ή κοινωνικό χώρο.

Μπορεί να είναι ψυχολογική: μας συγκινεί ασφαλώς περισσότερο η

9. Βλ. Levi-Strauss C., *Άγρια Σκέψη*, Αθήνα, Παπαζήσης (μτφ. Ε. Καλπουρτζή, προλεγόμενα - επιμέλεια Α. Κυριακίδου - Νέστορος), 1977, σ. 119.

10. Βλ. Levi-Strauss C., *ό.π.*, σ. 321.

δραματική είδηση όταν τα θύματα παρουσιάζουν αναλογίες με εμάς, θα μπορούσε να ήμασταν εμείς οι ίδιοι. Επίσης, όσο εντονότερα παραβιάζεται η νόρμα τόσο μεγαλύτερο το ενδιαφέρον. Όσο μεγαλύτερη η καταστροφή, όσο πιο αποτροπιαστικό το έγκλημα, τόσο πιο έντονο το ενδιαφέρον. Όσο λιγότερο συχνή είναι μια παραβίαση τόσο πιο έντονα αθετεί τις επιταγές της κοινωνικής ηθικής. Όσο πιο σπάνια είναι μια είδηση τόσο πιο εντυπωσιακή είναι. Όσο πιο γνωστά είναι τα πρόσωπα της είδησης τόσο μεγαλύτερο είναι και το ενδιαφέρον. Τέλος το ενδιαφέρον για τις εντυπωσιακές ειδήσεις δεν είναι το ίδιο για όλες τις κοινωνικές κατηγορίες. Η εντυπωσιακή είδηση είναι σημείο, η σημασία του οποίου δεν είναι η αυτή για όλους, αλλά ποικίλλει σύμφωνα με τα κοινωνικά στρώματα στα οποία απευθύνεται. Έτσι το ενδιαφέρον για τις εντυπωσιακές ειδήσεις είναι μεγαλύτερο στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα παρά στα ανώτερα, μεγαλύτερο στις γυναίκες απ' ό,τι στους άνδρες. Εξάλλου η επιφάνεια που καλύπτουν οι εντυπωσιακές ειδήσεις στον «λαϊκό» Τύπο (που απευθύνεται κυρίως στα μεσαία και τα κατώτερα στρώματα) είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από εκείνη του «σοβαρού» Τύπου (που καταναλώνεται απ' τα ανώτερα στρώματα). Επίσης τόσο η παρουσίαση όσο και το περιεχόμενο διαφέρουν σημαντικά: στις «λαϊκές» εφημερίδες οι εντυπωσιακές ειδήσεις παρουσιάζονται στην πρώτη σελίδα με πηχταίους τίτλους, φωτογραφίες που προκαλούν σοκ και χρησιμοποιούν ένα μελοδραματικό τόνο. Αντίθετα, οι «σοβαρές» εφημερίδες δεν αφιερώνουν παρά λίγες γραμμές στις εσωτερικές σελίδες. Τέλος η επιφάνεια που καλύπτουν οι εντυπωσιακές ειδήσεις στις κομματικές εφημερίδες είναι μηδαμινή. Αυτό ανταποκρίνεται στη θέλησή τους για έντονη πολιτικοποίηση των αναγνωστών τους.¹¹

Τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, λοιπόν, που το οικονομικό και μορφωτικό τους επίπεδο είναι χαμηλό, που είναι συνεχώς εκτεθειμένα στις δυσκολίες της επιβίωσης, συγκινούνται περισσότερο απ' το δράμα της χωρίς διέξοδο επιθυμίας, γοητεύονται πιο πολύ από τις επικλήσεις στη «μοίρα» και το «τυχαίο», είναι πιο δεκτικά στη συγκίνηση που ασκεί η δυστυχία και η τραγωδία.¹² Όσο πιο εύθραυστη είναι η κοινωνική και ψυχολογική κατάσταση ενός ατόμου τόσο πιο πολύ ευαισθητοποιείται απέναντι στα δραματικά γεγονότα.

Το ενδιαφέρον για τις εντυπωσιακές ειδήσεις ποικίλλει ανάλογα με το βαθμό κοινωνικής απομόνωσης. Έτσι τα άτομα που βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής (εργάτες και αγρότες

11. Βλ. Vryzas K., *Presse et Pouvoir en Grèce depuis 1974*, Thèse de Doctorat d'Etat en Droit Public, Université Lyon III, 1983, σ. 220.

12. Βλ. Auclair G., *ό.π.*, σ. 152, κ.ε.

απολιτικοποίητοι, συνταξιούχοι, γυναίκες που μένουν στο σπίτι) αναδιπλώνονται στον εαυτό τους και η επιθυμία συμμετοχής τους στα κοινά υποκαθίσταται, κατά κάποιο τρόπο, απ' τον κόσμο του ονείρου και του θεάματος που τους προσφέρουν τα ΜΜΕ. Αντίθετα τα άτομα που έχουν τη δυνατότητα να εκπληρώνουν λιγότερο ή περισσότερο τις επιθυμίες τους μέσα απ' την επαγγελματική, πολιτική ή πολιτιστική δραστηριότητα, δείχνουν πολύ λίγο ενδιαφέρον για τις εντυπωσιακές ειδήσεις. Τέλος το ενδιαφέρον για τις εντυπωσιακές ειδήσεις είναι ανάλογο με μια επιθυμία κοινωνικής καταστολής. Έτσι τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα γοητεύονται περισσότερο από τις αφηγήσεις των εντυπωσιακών ειδήσεων (π.χ. εγκλημάτων) και είναι πιο απαιτητικά στην επιβολή αυστηρών ποινών. Δεν είναι τυχαίο το ότι ο «λαϊκός» Τύπος είναι πιο κατασταλτικός απ' τον «σοβαρό». Είναι χαρακτηριστικές εξάλλου οι εκδηλώσεις εχθρότητας απέναντι στο φονιά, που συχνά περιγράφει ο «λαϊκός» Τύπος. Τα κοινωνικά αυτά στρώματα είναι εντονότερα υποταγμένα στις ηθικές νόρμες, η παραβίαση των οποίων επισύρει την οργή τους.

Β. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΚΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις επιτελούν δύο βασικές λειτουργίες: μία κοινωνικοψυχολογική και μία πολιτικοϊδεολογική.

1. Κοινωνικοψυχολογική λειτουργία

Μέσα στην κοινωνία η καθημερινή ζωή υπόκειται στο Νόμο, οι ορμές και τα ένστικτα καταστέλλονται, οι επιθυμίες λογοκρίνονται και οι φόβοι είναι καμουφλαρισμένοι. Αντίθετα οι «ιστορίες» των εντυπωσιακών ειδήσεων προσφέρουν ένα μυθικό κόσμο απόλυτης ελευθερίας (με την ανθρωπολογική έννοια της λέξης) όπου ο άνθρωπος δεν υπόκειται στις επιταγές της νόρμας: ο Νόμος παραβιάζεται ή αγνοείται, η σύγκρουση ανάμεσα στο άτομο και την απαγόρευση καταργείται, οι επιθυμίες βρίσκουν διέξοδο, τα ένστικτα γίνονται βίαια και φονικά.¹³ Το πειθήνιο και πειθαρχημένο άτομο λοιπόν, που είναι υποχρεωμένο να υπακούει στις απαγορεύσεις, ανακουφίζεται, κατά κά-

13. Βλ. Morin E., *L' esprit du temps 1, Névrose*, Παρίσι, Grasset, 1962, σ. 152 κ.ε.· βλ. επίσης Stoetzel J., «Fonctions de la presse: a côté de l' information», *Sociologie de l' information*, Παρίσι, Larousse, 1973, σ. 277-283· βλ. επίσης Voyenne B., *L' information aujourd'hui*, Παρίσι, A. Colin, σ. 48-51.

ποιο τρόπο, διαμέσου της προβολής και της ταύτισης με τα πρόσωπα των εντυπωσιακών ειδήσεων, που τολμούν να παραβιάζουν τη νόρμα, να ζουν σ' έναν κόσμο χωρίς Νόμο. Τα πρόσωπα αυτά ασκούν μια ιδιαίτερη γοητεία για το λόγο ότι ενσαρκώνουν την πραγματοποίηση των απωθημένων επιθυμιών και των κατεσταλμένων (επιθετικών ή σεξουαλικών) ενστίκτων.

Η ταύτιση και η προβολή είναι δύο αντιτιθέμενες και συμπληρωματικές ψυχολογικές διαδικασίες που επιτρέπουν να αναλύσουμε τη σχέση ανάμεσα στο χρήστη των ΜΜΕ και τις εντυπωσιακές ειδήσεις.¹⁴ Η προβολή επιτρέπει στο χρήστη των ΜΜΕ να συγκεκριμενοποιήσει και να πραγματοποιήσει έξω από τον εαυτό του τις ορμές και τις επιθυμίες εκείνες που έχει απωθήσει μέσα του, γιατί η πραγματοποίησή τους θα προσέκρουε στους κοινωνικούς και ηθικούς κανόνες. Αναθέτει λοιπόν, κατά κάποιο ασυνείδητο τρόπο, στα πρόσωπα των εντυπωσιακών ειδήσεων να πραγματοποιήσουν στη θέση του τις πράξεις εκείνες που ο ίδιος δεν θα ήθελε ή δεν θα τολμούσε να πραγματοποιήσει.

Τα ΜΜΕ θέτουν επί σκηνής το έγκλημα, το βιασμό, το δράμα, τη ληστεία..., ενεργούν δηλαδή το «πέραςμα στην πράξη», για να μεταχειριστούμε ένα θεμελιώδη ψυχαναλυτικό όρο. Επιτρέπουν στο χρήστη να γνωρίσει αυτόν που περνάει στην πράξη, να διαβάσει την ιστορία του, να δει τη φωτογραφία του και τις σκηνές της πράξης του. Το έγκλημα, ο βιασμός όπως και κάθε μορφή βίας αποτελούν στοιχεία του φανταστικού κόσμου του καθενός. Αλλά ανάμεσα στη φαντασίωση και την πράξη παρεμβαίνει μια λογοκρισία που επιτρέπει την αναπαραγωγή της ισορροπίας των κοινωνιών. Ο καθένας έχει τα φαντάσματά του, αλλά δεν του είναι επιτρεπτό να κάνει να συμπέσουν οι φαντασιώσεις του με την πραγματικότητα. Στην αντίθετη περίπτωση είναι υποχρεωμένος να πληρώσει το τίμημα με την απώλεια της ελευθερίας του. Η επάνοδος του απωθημένου μέσα στο «πέραςμα στην πράξη» πληρώνεται με την παραβίαση του Νόμου.¹⁵ Ο εγκληματίας προκαλεί τρόμο αλλά και γοητεία γιατί τολμάει να κάνει πράξη τη φαντασίωσή του, πληρώνοντας με το τίμημα της καταδίκης του. Οι σχέσεις που διατηρούν οι εντυπωσιακές ειδήσεις με το ασυνείδητο του χρήστη των ΜΜΕ είναι πολύ ισχυρές και πολύπλοκες. Η συγκίνηση που προκαλεί η δραματική αφήγηση μιας καταστροφής, οι εικόνες φρίκης ή η θέα του χυμένου αίματος, δεν είναι αθώα. Όπως δεν ήταν αθώες, για παράδειγμα, και οι εκδηλώσεις συμπάθειας ενός ορισμένου γυναικείου κοινού απέναντι στο «δράκο Παπαχρόνη». Θα λέγαμε ότι όλα αυτά δεν είναι παρά η ασυνείδητη έκφραση μιας γοητείας σαδομαζοχιστικού τύπου.

14. Βλ. Cazeneuve J., *L' Homme téléspectateur*, σ. 80 κ.ε., και *Les pouvoirs de la télévision*, σ. 350 κ.ε. Επίσης, Morin E., *ό.π.*, σ. 109 κ.ε.

15. Βλ. Jeudy H.P., *La peur et les media*, Παρίσι, PUF, 1979, σ. 49-51.

Με άλλα λόγια, οι διάφορες εκδηλώσεις βίας ή και οι φυσικές καταστροφές θέτουν σε κίνηση δύο αντιτιθέμενους ψυχολογικούς μηχανισμούς. Απ' τη μια μεριά, και κατά κύριο λόγο, διευκολύνουν την προβολή αντικεινικών ορμών, απ' την άλλη επιτρέπουν την ταύτιση. Ο χρήστης των ΜΜΕ λοιπόν προβάλλει τους φόβους και τις επιθυμίες του και ταυτίζεται με τα πρόσωπα των εντυπωσιακών ειδήσεων. Η προβολή, δηλαδή η εξόθηση από τον εαυτό εκείνου που αναβράζει στο σκοτεινό του εαυτού, παρέχει μια ορισμένη εκτόνωση γιατί ευνοεί τη μερική έστω αποφόρτιση των καταπιεσμένων επιθυμιών και ενστίκτων. Επιτρέπει την ανακούφιση των απωθημένων επιθετικών ή σεξουαλικών ορμών, ανίκανων να ικανοποιηθούν μέσα στην κοινωνία. Προσφέρει μια κάποια ικανοποίηση των ασυνειδητών και ανομολόγητων εσωτερικών τάσεων που αποδοκιμάζονται από την κοινωνία. Είναι ένας χώρος όπου επιτελείται κατά τρόπο συμβολικό η ικανοποίηση των αποστερήσεων του χρήστη των ΜΜΕ, ένα μέσο να ζήσει φανταστικά (σαν σε όνειρο) την παραβίαση της νόρμας. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις λειτουργούν όπως τα όνειρα: προτείνουν στη φαντασία καταστάσεις παραβίασης της νόρμας. Επιτρέπουν στο χρήστη των ΜΜΕ να ταυτιστεί με ένα από τα πρόσωπα της «ιστορίας» ξυπνώντας μέσα του ανομολόγητες επιθυμίες και φαντασιώσεις. Μέσα από τις «ιστορίες» των εντυπωσιακών ειδήσεων ο χρήστης των ΜΜΕ ζει την εξέγερση ενάντια στο νόμο του Πατέρα. Κατά τον Φρόντ, κάθε θέαμα που επιφέρει την κατάργηση του απωθημένου ανακουφίζοντας με μια φανταστική ικανοποίηση τις αντικεινικές ορμές και ενστίκτα, επιτελεί μια «καθαρτική» λειτουργία. Ήδη ο Αριστοτέλης, στον περίφημο ορισμό της Τραγωδίας, μίλησε για την «δι' ελέου και φόβου» «κάθαρση» των παθών. Οι περισσότερες εντυπωσιακές ειδήσεις είναι αποκαλυπτικές του φοβερού, του τρομερού, του τραγικού. Και σ' αυτό μοιάζουν με την Τραγωδία. Τα θύματα στις εντυπωσιακές ειδήσεις όπως και στην Τραγωδία προσφέρονται για θυσία στο θάνατο και τη δυστυχία. Φυσικά τα θύματα στις εντυπωσιακές ειδήσεις είναι πραγματικά ενώ στην Τραγωδία δεν είναι. Εξάλλου υπάρχει μια θεμελιώδης ποιοτική διαφορά ανάμεσα στην εντυπωσιακή είδηση και την Τραγωδία: ενώ ένα φοβερό έγκλημα μας ρίχνει σε μια χωρίς διέξοδο αγωνία, η Τραγωδία μας συμφιλιώνει τελικά με το θάνατο. Ακόμη υπάρχει μεγαλύτερη ταύτιση με τον ήρωα της Τραγωδίας παρά μ' εκείνον της εντυπωσιακής είδησης: ενώ στην Τραγωδία ο ήρωας «πεθαίνει στη θέση μου», στις εντυπωσιακές ειδήσεις «είναι οι άλλοι που πεθαίνουν και όχι εγώ».¹⁶

Η ταύτιση δεν χαρακτηρίζει τόσο τις περιπτώσεις παραβίασης όσο τις περιπτώσεις υπερβολής του κανόνα (π.χ. τις πράξεις αυτοθυσίας). Εδώ ο χρήστης των ΜΜΕ έχει την τάση να ταυτίζεται μ' αυτόν που θέτει σε κίνδυνο

16. Βλ. Morin E., *ό.π.*

τη ζωή του για να βοηθήσει τον κινδυνεύοντα συνάνθρωπό του, πράγμα που του εξασφαλίζει ένα φανταστικό αίσθημα υπεροχής. Στην ταύτιση ο ήρωας της «ιστορίας» γίνεται ένα alter ego εξιδανικευμένο του χρήστη των ΜΜΕ. Μέσα από τα πρόσωπα της «ιστορίας» ο χρήστης ζει και αισθάνεται εμπειρίες και περιπέτειες που ωστόσο δεν πραγματοποιεί. Φυσικά τα πρόσωπα αυτά πρέπει να συγκεντρώνουν ορισμένα χαρακτηριστικά κυρίως συμπαθητικά (να προκαλούν αγάπη και τρυφερότητα) ή και αντιπαθητικά.

Στον κόσμο της προβολής και της ταύτισης ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι διασημότητες (της τέχνης, της πολιτικής, του αθλήματος και του χρήματος).¹⁷ Τα ΜΜΕ και ιδίως τα περιοδικά ποικίλης ύλης επενδύουν τις διασημότητες με ένα μυθικό ρόλο. Παρουσιάζουν λοιπόν έναν ονειρικό κόσμο υπερ-ελευθερίας, ευτυχίας, οικονομικής άνεσης, πολυτέλειας και κοινωνικής επιτυχίας, μέσα στον οποίο κινούνται οι διασημότητες. Υπερτονίζουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τους που ξεφεύγουν από τους καταναγκασμούς ενός συνηθισμένου τρόπου ζωής. Διεισδύουν στην ιδιωτική τους ζωή και αποκομίζουν το «ανθρώπινο» στοιχείο (έρωτες, χωρισμοί, διασκεδάσεις, καπρίτσια) που τους κάνει πιο προσιτούς και ευνοεί την ταύτιση. Οι διασημότητες, αυτοί οι «νέοι Ολύμπιοι» όπως τους αποκαλεί ο Löwental, με τα εξαιρετικά και τα «ανθρώπινα» χαρακτηριστικά τους γίνονται, με αυτόν τον τρόπο, πολιτικά μοντέλα.

Παράλληλα με τον εκπληκτικό κόσμο των διασημοτήτων, τα ΜΜΕ παρουσιάζουν έναν κόσμο βίας και εγκλημάτων. Υπακούοντας στη λογική του εντυπωσιασμού που είναι το κύριο γνώρισμά τους, δίνουν μεγάλη δημοσιότητα στις εγκληματικές δραστηριότητες (φόνοι, ληστείες, κλοπές, διαρρήξεις). Η δημοσιότητα αυτή καταλήγει στο να διεγείρει στο Κοινό ένα αίσθημα φόβου ή στο να συντηρήσει ακόμη μια ατμόσφαιρα υπολανθάνοντος πανικού που παίρνει συχνά τη μορφή μιας συλλογικής ψύχωσης. Η συλλογική αυτή ψύχωση έχει ρίζες κοινωνικές και πολιτιστικές και η άλογη προβολή της ενοχής στις «περιθωριακές» ομάδες δεν λύνει το πρόβλημα. Οι εκδηλώσεις της επιθετικότητας και η ένταση του αισθήματος φόβου και ανασφάλειας που παρατηρείται στις σύγχρονες κοινωνίες οφείλονται στις γενικότερες συνθήκες της κοινωνικής ζωής: οικονομική κρίση, όξυνση του ανταγωνισμού, αύξηση του αστικού πληθυσμού, εξασθένηση των παραδοσιακών δεσμών, αποπροσωποποίηση των ανθρώπινων σχέσεων, συρρίκνωση του ζωτικού χώρου. Η βία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που εξαρτάται απ' τις ίδιες τις δομές της κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης. Για την αντιμετώπιση του

17. Βλ. *Les communications de masse* (Guide alphabetique sous la direction de J. Cazeau, Παρίσι, Denoël/Gonthier, 1976, σ. 457-458 και Lohisse J., *La communication anonyme*, Παρίσι, Editions Universitaires, 1969, σ. 101, κ.ε.

φαινομένου αυτού, διατίθενται οι υπηρεσίες της αστυνομίας. Η παρουσία όμως των αστυνομικών οργάνων δεν εξαλείφει το συλλογικό φόβο. «Η ασφάλεια συντηρεί το φόβο... στο μέτρο που η παρουσία της τον αναιρεί. Αυτή η ισορροπία των αντιθέτων είναι η ίδια η πηγή της αναπαραγωγής της ψυχικής ισορροπίας».¹⁸

Οι διάφορες εκδηλώσεις βίας που τα ΜΜΕ θέτουν επί σκηνής καθημερινά, δεν εγγράφονται πάντα μέσα σε σχήματα αιτιότητας· κυκλοφορούν, θα λέγαμε, όπως ένας ιός που κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί να διαδοθεί χωρίς όρια. Τα ΜΜΕ επαναδραστηριοποιούν λοιπόν τη μορφή του συλλογικού φόβου την πιο αρχέγονη: εκείνη της μεταδοτικής, «μολυσματικής» βίας. Γι' αυτό κατηγορούνται συχνά ότι υπερθεματίζουν πάνω στο συλλογικό φόβο, με το να δραματοποιούν τα γεγονότα και τις βιαιότητες. Γίνονται έτσι υπεύθυνα της συλλογικής αγωνίας. Η συλλογική αγωνία όμως είναι μια κατάσταση μόνιμη, που μετατίθεται συνεχώς στα διάφορα αντικείμενα φόβου που παρουσιάζουν τα ΜΜΕ. Η κατασκευή του φόβου από τα ΜΜΕ έρχεται να δώσει μια συγκεκριμένη έννοια στη συλλογική αγωνία, που δεν απορροφάται εξάλλου εντελώς απ' τις διάφορες εκδηλώσεις βίας.

Ο φόβος στις σύγχρονες κοινωνίες επιτελεί μια λειτουργία όμοια με εκείνη που είχαν οι ιεροτελεστίες στις πρωτόγονες κοινωνίες. Στις κοινωνίες αυτές οι ιεροτελεστίες απέβλεπαν στον εξορκισμό του συλλογικού φόβου και στην εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Στις σύγχρονες κοινωνίες «είναι ο ίδιος ο φόβος που γίνεται μια ιεροποιημένη κοινωνική μορφή, γιατί η πρόκληση της βίας παρουσιάζεται σαν μια πρώτη αναγκαιότητα συνδεδεμένη με την κοινωνική απαίτηση ασφάλειας».¹⁹ Ο φόβος είναι ένα μέσο κοινωνικού διακανονισμού και συμμετέχει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής τάξης. Γιατί μια κοινωνία δεν θα μπορούσε να επιζήσει χωρίς το φόβο των απειλών και των κινδύνων. Η κοινωνία για να αναπαραγάγει τη συνοχή της έχει ανάγκη από αυτό που η ίδια αποκλείει. Τα ΜΜΕ υπερθεματίζουν τόσο πάνω στο συλλογικό φόβο όσο και γύρω από τις απαιτήσεις της συλλογικής ασφάλειας. Υπάρχει μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο συλλογικό φόβο και την απαίτηση της συλλογικής ασφάλειας: το ένα καθιστά αναγκαία την ύπαρξη του άλλου. Η σχέση αυτή κατευθύνει και τη γλώσσα των ΜΜΕ. Η συλλογική ασφάλεια και η συλλογική αγωνία αποτελούν μέρος μιας μόνης και ίδιας κίνησης που ταυτόχρονα εμπνέει τη δυναμική της γλώσσας των ΜΜΕ.

Η ήσυχη καθημερινή ζωή τρέφεται με σκηνές βίας που παρουσιάζουν τα ΜΜΕ.²⁰ Η ήρεμη καθημερινότητα θα ήταν ανεπιβεβαίωτη χωρίς την ανα-

18. Jeudy H.P., *ό.π.*, σ. 26.

19. Jeudy H.P., *ό.π.*, σ. 68.

20. Πβ. Baudrillard J., *La Société de Consommation*, Παρίσι, Idées/Gallimard, 1970, σ. 33-35 και σ. 279 κ.ε.

φορά στη βία του εξωτερικού κόσμου. Η βία όμως αυτή καταναλώνεται μέσα σε συνθήκες ασφάλειας. Έτσι οι χρήστες των ΜΜΕ, στις ώρες ανάπαυσής τους, κοιτάζουν στην τηλεόραση, ακούουν από το ραδιόφωνο ή διαβάζουν στις εφημερίδες, συμπλοκές, εκρήξεις, πολέμους κλπ. Ζουν δηλαδή σε ασφάλεια την εμπειρία της ανασφάλειας. Η θεαματική δραματοποίηση των βιαιοτήτων του εξωτερικού κόσμου δίνει νόημα και αξιολογεί την ασφάλειά τους. Η κατανάλωση της βίας είναι η μεγαλύτερη ένδειξη της ασφάλειάς τους. Η βία που παρουσιάζουν τα ΜΜΕ, έρχεται να εξορκίσει, κατά κάποιο τρόπο, το φάντασμα των απειλών που περιβάλλουν την ήσυχη καθημερινότητα. Η καταναλωμένη βία τείνει να αντισταθμίσει την ανεπάρκεια της βιωμένης βίας. Με άλλα λόγια, η καταναλωμένη βία είναι μια ενσωματωμένη βία (και όχι ανεξέλεγκτη) που δεν θέτει σε κίνδυνο την κοινωνική τάξη. Πιστοποιεί απλώς ότι η τάξη αυτή συντίθεται από αντιθέσεις η ισορροπία των οποίων είναι εύθραυστη.

Θα σημειώσουμε τέλος ότι η κατανάλωση της βίας έχει έναν ψυχαγωγικό χαρακτήρα, που απορρέει απ' τη γοητεία, απ' το θέλητρο που ασκεί ο φόβος. («Ο φόβος τον οποίον εδοκίμαζα μετείχε θελητήρου τινός» όπως έλεγε και ο Παπαδιαμάντης). Ο φόβος έχει γίνει πλέον εμπόρευμα. Τα ΜΜΕ έχουν ευρύνει την εκμετάλλευσή του, παρουσιάζοντας συχνά εικόνες φρίκης και φράσεις που προκαλούν τρόμο, απομονώνοντας το άτομο μέσα στην αιωνιότητα των μοναχικών πανικών. Τα παραδείγματα είναι άφθονα κυρίως στις «λαϊκές» εφημερίδες:

«Προσοχή» «Μας έρχεται θανατηφόρα γρίπη».

«Βομβαρδισμός» στο Κερατσίνι: από τρομακτική έκρηξη και φωτιά σε ταβέρνα».

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 11-9-1984)

«Πανικός στο “μετρό”».

(ΕΘΝΟΣ, 26-9-1984)

«Δρόμος καρμανιόλα... Πάγωσαν με το φρικτό θέαμα».

(ΕΘΝΟΣ, 27-9-1984)

«Νύχτα τρόμου στα Εξάρχεια – Με βόμβες, τραυματισμούς, ξύλο και συλλήψεις».

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 2-10-1984)

«Έγιναν κάρβουνο 4 άτομα μέσα στις φλόγες»

«Σφαγές στους δρόμους με 19 νεκρούς».

(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 8-10-1984)

«Με τσεκούρι και μαχαίρι κατακρεούργησε τη γυναίκα του».

«Σφαγή στο δρόμο».

(ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 28-10-1984)

«2 τραγωδίες σε Αθήνα και Ρόδο».
«Κάηκαν ζωντανοί, 3 παιδιά — ένα ζευγάρι».
(ΕΘΝΟΣ, 20-11-1984)

«΄Αουσβιτς το “Παιδών”».
(ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ, 26-11-1984)
«Έκρηξη, σείστηκε ο Ρέντης».
(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 26-11-1984)
«Βυτιοφόρο — βόμβα απειλεί καταστροφή».
«Αγωνία σε χωριό των Σερρών».
(ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 4-12-1984)

«4 βόμβες — πανικός χτες στην Αθήνα — Φρίκτη»
(ΕΘΝΟΣ, 4-12-1984)

«Τρόμος στο Ψυχικό».
(ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ, 4-12-1984)

«8 ώρες τρόμος»
(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 4-12-1984)

«Αίμα στα γήπεδα»
(ΝΕΑ, 21-1-1985)

«Πανικός — 180 κορμιά στον αέρα».
(ΕΘΝΟΣ, 4-2-1985)

«Φοβερή έκρηξη σε φρεάτιο του ΟΤΕ θύμισε “ΤΙΠ-ΤΟΠ”».
«Τρόμαξε η Σταδίου».

(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 28-2-1985)

Το θέαμα της τραγωδίας και της δυστυχίας του άλλου προκαλεί τη συγκίνηση αλλά και την ανακούφιση του χρήστη των ΜΜΕ, γιατί του δημιουργεί την αίσθηση ότι έχει αποφύγει αυτός ο ίδιος μια τέτοια καταστροφή. Προξενεί ακόμη μια σκοτεινή ευχαρίστηση: είναι η κρυφή ευχαρίστηση εκείνου που ακούει τις δυστυχίες του άλλου. Ένα αίσθημα πολύπλοκο που είναι τόσο παλιό όσο και η απόλαυση του θεάματος της ρωμαϊκής αρένας. Η συγκίνηση που προκαλεί το θέαμα της βίας, αναβλύζει, σε τελευταία ανάλυση, απ' τη σκοτεινή γοητεία που ασκεί ο θάνατος. Η κατανάλωση της βίας εξασφαλίζει ωστόσο έναν ορισμένο διακανονισμό της επιθετικότητας. Η συχνή όμως παρουσίαση της βίας οδηγεί στην ανευαισθητοποίηση του Κοινού που καταναλώνει τη βία περισσότερο ως θέαμα, παρά την εκλαμβάνει ως πραγματικότητα. Κυρίως όμως θα μπορούσε να έχει επικίνδυνες συνέπειες στην πρακτική συμπεριφορά ατόμων νεαρής ηλικίας με εύθραυστη ψυχολογική συγκρότηση.²¹

21. Βλ. επίσης Hickey N., Efron E., «Does TV violence Affect our society?», *Télévision Today*, Oxford University Press, 1981, σ. 260-274.

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις επιτελούν μια λειτουργία φυγής απ' την πραγματικότητα: προσφέρουν διεξόδους φυγής, βοηθούν το «μοναχικό πλήθος» να ξεφεύγει απ' τις καθημερινές έγνοιες και τα προβλήματα, να σκοτώνει το χρόνο, να είναι «αλλού». Τα άτομα των σύγχρονων κοινωνιών θεωρούνται ανικανοποίητα και αλλοτριωμένα και γι' αυτό το λόγο επιχειρούν να βρουν μέσα στον εκπληκτικό κόσμο των ΜΜΕ αντισταθμικές ικανοποιήσεις. Η αλλοτρίωση και η αποστέρηση που συνοδεύονται από αισθήματα απομόνωσης και ασημαντότητας ή αδυναμίας δημιουργούν μια επιθυμία φυγής και οδηγούν στη χρήση των ΜΜΕ. Συχνά τα άτομα καταφεύγουν στη χρήση των ΜΜΕ για να προφυλαχθούν από τις ασφυκτικές πιέσεις του περιβάλλοντος, να απαλλαγούν από τις υποχρεώσεις των κοινωνικών τους ρόλων.

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι ένα θέαμα με εκτονωτικό περιεχόμενο που καταναλώνεται στις ελεύθερες ώρες, επιτρέποντας να ξεχνάμε τους άλλους ρόλους μας. Διευκολύνουν τους χρήστες των ΜΜΕ να θέτουν τους εαυτούς τους στη θέση των διαφόρων προσώπων της «ιστορίας», να ζουν μαζί τις περιπέτειες, τις χαρές, τις δυστυχίες, και να αγωνιούν καθ' όλη τη διάρκεια της εκτύλιξης της «ιστορίας». Με αυτόν τον τρόπο τους αποτραβούν από τις έγνοιες, τους επιτρέπουν να ξεφεύγουν απ' την καθημερινή ρουτίνα. Απ' την άλλη μεριά όμως επιφέρουν μια «ναρκωση» της πραγματικής ζωής. Ήδη οι Lazarsfeld και Merton μίλησαν πολύ νωρίς για τη «ναρκωτική δυσλειτουργία» των ΜΜΕ. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις (όπως και η γενικότερη «κουλτούρα» που διαδίδουν τα ΜΜΕ) εμποδίζουν τα άτομα να συνειδητοποιήσουν την υπαρξιακή και κοινωνική τους κατάσταση. Καταπραίνουν, αποκοιμίζουν, «ναρκώνουν», χωρίς τελικά να απελευθερώνουν απ' τις εσωτερικές αντιθέσεις και εντάσεις.

Υποστηρίζεται, ωστόσο, ότι η κατανάλωση ενός θεάματος που χαρακτηρίζεται ότι ευνοεί τη φυγή, δεν παράγει πάντοτε ένα «ναρκωτικό» αποτέλεσμα, αλλά υπάρχει μεγάλη μεταβλητότητα των παραγόμενων συνεπειών.²² Έτσι το ίδιο περιεχόμενο μπορεί να έχει μια λειτουργική συνέπεια σε ένα επίπεδο και μια δυσλειτουργική συνέπεια σε ένα άλλο επίπεδο, μπορεί να έχει ακόμη διαφορετικές συνέπειες για διαφορετικά άτομα. Οι συνέπειες της χρήσης είναι πολύπλοκες: δεν εξαρτώνται μόνο απ' το περιεχόμενο των μηνυμάτων αλλά και απ' τις συνθήκες μέσα στις οποίες καταναλώνονται τα μηνύματα. Εξάλλου τα ΜΜΕ δεν είναι τα μόνα μέσα φυγής.

Είναι ασφαλώς θετική η συμβολή του φονξιοναλισμού (του λειτουργισμού) ως προς την επισήμανση της μεταβλητότητας των παραγόμενων συνεπειών από την κατανάλωση των εντυπωσιακών ειδήσεων. Η θεωρία όμως αυ-

22. Βλ. Katz E., Foulkes D., «Sur l' utilisation des mass media comme moyens d' évation» *Sociologie de l' information*, σ. 305-317.

τή αμελεί τους κοινωνικούς και οικονομικούς μηχανισμούς που επιβάλλουν την παρουσία του εντυπωσιασμού. Με άλλα λόγια ο φονξιοναλισμός μας λέει ότι ένα κοινωνικό φαινόμενο υπάρχει γιατί ανταποκρίνεται σε ορισμένες ανάγκες και επιτελεί ορισμένες λειτουργίες. Τόσο όμως η «ανάγκη» όσο και οι «λειτουργίες» είναι όροι με υποκειμενικό περιεχόμενο. Η ύπαρξη ενός κοινωνικού φαινομένου δεν ανταποκρίνεται πάντα σε μια νομιμοποιημένη ανάγκη, σε μια ζωτική λειτουργία.²³ Οι «ανάγκες» που υποτίθεται ότι ικανοποιούν οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι σε μεγάλο βαθμό πλαστές. Οι «ανάγκες» αυτές ανταποκρίνονται ως ένα σημείο στη μυθολογία του σύγχρονου ανθρώπου, βασικά όμως «κατασκευάζονται» τεχνητά. Είναι η ίδια η οικονομική δομή των πολιτιστικών βιομηχανιών που τις παράγει. Η δομή αυτή θεμελιώνεται πάνω στην επιδίωξη του μέγιστου δυνατού κέρδους. Ο νόμος του κέρδους είναι το θεμέλιο των πολιτιστικών βιομηχανιών. Ο νόμος αυτός λοιπόν ευνοεί ό,τι αποβλέπει στην αύξηση της πελατείας και κατά συνέπεια της διαφήμισης και ο εντυπωσιασμός είναι ένα μέσο πολύ αποδοτικό.

Τα ΜΜΕ εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της κεφαλαιοκρατικής διαδικασίας παραγωγής και ανταλλαγής. Ο Τύπος είναι ένα εμπόρευμα που οφείλει να είναι αρεστό σε όσο το δυνατόν περισσότερους καταναλωτές. Απευθύνεται σ' όλους και στον καθένα. Γι' αυτό οφείλει να κεντρίζει την περιέργεια και να προσελκύει την προσοχή. Τόσο η μορφή όσο και το περιεχόμενο αποβλέπουν σ' αυτό το σκοπό. Οι τίτλοι, οι φωτογραφίες, το στυλ, ο τόνος και το επίπεδο γραφής υπακούουν στις απαιτήσεις της κατανάλωσης.²⁴ Μέσα στα πλαίσια του εντυπωσιασμού, το γεγονός που κάνει την είδηση παρουσιάζεται απομονωμένο από τον περίγυρό του, αποκομμένο απ' την πολλαπλότητα των παραγόντων που το παρήγαγαν. Δεν ενδιαφέρει παρά στο μέτρο που προξενεί μια εφήμερη και στιγμιαία εντύπωση. Για το σκοπό αυτό τονίζονται ιδιαίτερα τα ανεκδοτολογικά χαρακτηριστικά, οι γραφικές πλευρές του γεγονότος. Επιλέγονται οι περιστάσεις εκείνες που δημιουργούν την αίσθηση ότι κάτι «καινούργιο» ήρθε για να διακόψει τη ρουτίνα της καθημερινότητας. Την επομένη η εντυπωσιακή είδηση θα ξεχαστεί· μια άλλη θά 'ρθει να τη διαχθεί και ούτω καθεξής.²⁵

Ο Τύπος απ' την ίδια την εμπορευματική φύση του δεν μπορεί να διαφύγει απ' τους νόμους του κεφαλαίου. Το αποτέλεσμα της κεφαλαιοκρατικής διαδικασίας παραγωγής δεν είναι η παραγωγή της αξίας χρήσης (προϊόν) ή το εμπόρευμα (μια αξία χρήσης που έχει μια καθορισμένη ανταλλακτική

23. Πβ. Balle F., *Medias et Société*, Παρίσι, Montchrestien, 1980, σ. 585-591.

24. Βλ. Will N., *Essai sur la presse et le capital*, Παρίσι, Union Generale d' Editions, 10/18, 1976, σ. 41-46, 58-61, 165 κ.ε.

25. Βλ. Mattelart A., *Mass media, ideologies et mouvement revolutionnaire*, Παρίσι, Anthropos, 1974, σ. 143 κ.ε.

αξία), αλλά η παραγωγή της υπεραξίας, η διατήρηση της παλιάς αξίας και η δημιουργία της υπεραξίας.²⁶

Θα σημειώσουμε τέλος ότι αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στις κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες, στις λεγόμενες «σοσιαλιστικές» κοινωνίες τα ΜΜΕ αποφεύγουν τον εντυπωσιασμό. Και αυτό για δύο λόγους: ο πρώτος λόγος είναι ότι στις κοινωνίες αυτές τα ΜΜΕ είναι αποκλειστικά όργανα της επίσημης προπαγάνδας και μέσα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.²⁷ Ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι εντυπωσιακές ειδήσεις είναι ένα στοιχείο αταξίας και ανομίας, πράγμα που δεν αρμόζει σε μια «αρμονική» και πειθαρχημένη κοινωνία που θέλει να φαίνεται ότι λειτουργεί κατά τον πλέον υποδειγματικό τρόπο. Η επίσημη ιδεολογία, λοιπόν, θέλει να δώσει την εντύπωση ότι η ικανότητα των ιθυνόντων και η αποτελεσματικότητα των κρατικών οργάνων συντελούν στο να αποφεύγονται εγκλήματα, δυστυχήματα και άλλα δεινά για το κοινωνικό σύνολο.

2. Πολιτικοϊδεολογική λειτουργία

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις παίζουν ένα πολύ σημαντικό πολιτικό ρόλο, αλλά με τρόπο αρνητικό.²⁸ Το θέαμα των δραματικών γεγονότων που παρουσιάζουν τα ΜΜΕ παίζει, κατ' αρχήν, έναν απολιτικοποιητικό ρόλο και εντείνει την πολιτική απάθεια: συγκρίνοντας τη ζωή του με τους δυστυχείς των εντυπωσιακών ειδήσεων ο χρήστης των ΜΜΕ επιβεβαιώνει ότι, παρά τις οικονομικές του δυσκολίες, είναι αυτός ο ίδιος που βρίσκεται στην καλύτερη θέση. Η εντυπωσιακή είδηση μπορεί να παίξει ακόμη ένα ρόλο πολιτικού αποπροσανατολισμού. Χρησιμοποιείται δηλαδή για να μεταθεθεί η προσοχή του κοινού απ' τα καίρια προβλήματα. Έτσι σε περιόδους κοινωνικής έντασης η εγκληματικότητα γίνεται συχνά ο «αποδιοπομπαίος τράγος» και επιχειρείται μια θεμελιακή μετάθεση των απειλών. Επιχειρείται, με άλλα λόγια, η μεταβίβαση της πηγής του αισθήματος ανασφάλειας από το οικονομικό πλάνο (οι-

26. Βλ. Marx K., *Oeuvres*, Παρίσι, Gallimard, Bibliothèque de la pleiade, τ. II, 1968, σ. 386 κ.ε., Poulantzas N., *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, Παρίσι, Seuil, 1974, σ. 214 κ.ε.

27. «Η σοσιαλιστική κοινωνία», γράφει ο Μπριουκόφ, «χωρίς να το κρύβει αναθέτει στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και προπαγάνδας το καθήκον της ιδεολογικής υπεράσπισης του σοσιαλισμού και της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης προς την ανάλογη κατεύθυνση. Η πληροφόρηση και η προπαγάνδα είναι βασικά στοιχεία της ιδεολογικής δραστηριότητας στη σοσιαλιστική κοινωνία. Τα μέσα μαζικής πληροφόρησης που αναπτύσσονται μέσα σε μια συγκεκριμένη δομή έχουν τη σφραγίδα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της» (Μπριουκόφ Ν.Σ., *Η τηλέραση στη Δύση και τα δόγματά της*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1984, σ. 131).

28. Βλ. Vryzas K., *Presse et Pouvoir en Grèce depuis 1974*, σ. 221-222.

κονομική κρίση, ανεργία, απεργίες) που έχει πολιτικές επιπτώσεις, σε εκείνο της εγκληματικότητας που έχει συγκινησιακές συνέπειες. «Ένας στραγγαλιστής κοριτσιών», έγραφε ο U. Eco, «παραμένει πάντα και αντικειμενικά ένας στραγγαλιστής κοριτσιών, αλλά αν γεμίσει τις πρώτες σελίδες για να μας κάνει να ξεχάσουμε μια αεροπορική επίθεση στο Βιετνάμ ή ένα κυβερνητικό σκάνδαλο γίνεται “από δημοσιογραφική σκοπιά” ένας πλαστός στραγγαλιστής».²⁹ Η εντυπωσιακή είδηση μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί σαν μέσο πολιτικής εκμετάλλευσης. Έτσι ο δράστης ενός εγκλήματος για παράδειγμα, παρουσιάζεται ως «σεσημασμένος κομμουνιστής», «γνωστός ακροδεξιός», ή «ο κλέφτης ανήκει σε κλαδική του ΠΑΣΟΚ». Στις περιπτώσεις αυτές, μια εγκληματική πράξη συνδέεται με τις ενδεχόμενες πολιτικές πεποιθήσεις του δράστη (που ωστόσο παραμένουν ξένες προς την εν λόγω πράξη) με σκοπό να μειωθεί ηθικά ο γενικότερος πολιτικός χώρος στον οποίο ανήκει. Επιπλέον, ο εντυπωσιασμός χαρακτηρίζει και την πολιτική πληροφόρηση: τόσο η παρουσίαση όσο και το περιεχόμενο των πολιτικών ειδήσεων διεγείρουν τεχνητά το πάθος και τον ενθουσιασμό. Τα πολιτικά γεγονότα δραματοποιούνται για να γίνουν πιο ενδιαφέροντα. Στη λογική αυτή υπακούει, εν μέρει, και η προσωποποίηση της εξουσίας.³⁰

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις, τέλος, έχουν ιδεολογικό περιεχόμενο. Η ιδεολογία είναι ένα σύστημα αναπαραστάσεων (εικόνες, μύθοι, ιδέες, έννοιες)· ένα σύστημα συνολικής ερμηνείας του ιστορικοκοινωνικού γίγνεσθαι. Οι εντυπωσιακές ειδήσεις αποκόπτουν και απομονώνουν την κοινωνική πραγματικότητα, επιρρίπτοντας την αιτιότητα των γεγονότων σε ένα σκοτεινό και πανίσχυρο Πεπρωμένο. Δίνουν ζωή σε στερεότυπα όπως: «τίποτα δεν μεταβάλλεται», «ο άνθρωπος δεν αλλάζει», «βρισκόμαστε στα χέρια υπέρτατων δυνάμεων που μας κυβερνούν», «η Μοίρα μας ορίζει και μας κινεί με τα νήματα του καλού και του κακού». Αναπτύσσουν έτσι μια έντονη μυθολογική τάση σε βάρος μιας ορθολογικής θεώρησης των πραγμάτων. «Η επιστήμη», έγραφε ο R. Barthes, «προχωράει γρήγορα και ίσα στο δρόμο της αλλά οι συλλογικές αναπαραστάσεις δεν ακολουθούν, είναι αιώνες πίσω διατηρημένες σε στασιμότητα μέσα στο λάθος απ’ την εξουσία, τον Τύπο μεγάλης κυκλοφορίας και τις αξίες της τάξης».³¹ Η ευθύνη της καθημερινής ζωής αποβάλλεται

29. Βλ. Eco U., *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*, Αθήνα, Μαλλιάρης - Παιδεία, 2η έκδ., 1983, σ. 38-39.

30. Duverger M., *Introduction a la politique*, Παρίσι, Idées/Gallimard, 1964, σ. 223-228. Για τον πολιτικό εντυπωσιασμό και την προσωποποίηση της εξουσίας βλ. εκτενέστερα, Vryzas K., *ό.π.*, σ. 86 κ.ε., σ. 389 κ.ε., επίσης βλ. Schwartzberg R.-G., *L'Etat spectacle*, Παρίσι, Flammarion, 1977, σ. 40 κ.ε., σ. 153 κ.ε., σ. 191 κ.ε.· Le Seac'h M., *L'Etat marketing*, Παρίσι, A. Moreau, 1981, σ. 47 κ.ε., σ. 89 κ.ε.

31. Barthes R., *Mythologies*, Παρίσι, Seuil, 1957, σ. 67.

έξω από το ορθολογικό κοινωνικό σύστημα. Οι καθημερινοί καταναγκασμοί παρακάμπτονται από μια μυθική εξιδανίκευση που ανταποκρίνεται στην αναγκαιότητα του κρατούντος συστήματος. Δημιουργείται μια μυθική αντίληψη των σχέσεων παραγωγής.

Τα θέματα των εντυπωσιακών ειδήσεων αντανακλούν τους φόβους και τις επιθυμίες του σύγχρονου ανθρώπου, εκφράζουν τις ναρκισσιστικές και επιθετικές ορμές του. Τα θέματα όμως αυτά μορφοποιούνται μέσα από στερεότυπες παρουσιάσεις που υπακούουν σε ένα ιεραρχημένο σύστημα αξιών. Μέσα στις ασυνήθιστες «ιστορίες» των εντυπωσιακών ειδήσεων ο χρήστης των ΜΜΕ αναγνωρίζει σχήματα σημαντικά, βρίσκει συστήματα αξιών και μοντέλα που επηρεάζουν τις προτιμήσεις του. Κάτω απ' την ανεκδοτολογική μορφή της φαινομενικά αληθινής «ιστορίας» επαναλαμβάνονται κάθε μέρα τα ίδια ιδεολογικά σχήματα (κυρίαρχα συστήματα αξιών, κοινωνική τάξη) που ελέγχουν και προσανατολίζουν την κοινή γνώμη. Η κοινωνική νόρμα, τα στερεότυπα, ο «ένοχος» ή ο «ήρωας» καθορίζονται σύμφωνα με το σύστημα αναφοράς που ανήκει στην κυρίαρχη ιδεολογία, πράγμα που εμποδώνει τις κατεστημένες δομές της κοινωνίας και την ηγεμονία των κυρίαρχων τάξεων. Το ιδεολογικό περιεχόμενο των εντυπωσιακών ειδήσεων νομιμοποιεί και αναπαράγει τις υπάρχουσες ταξικές δομές και σχέσεις. Η νομιμοποίηση αφορά στη δικαιολόγηση και την εκούσια αποδοχή του συστήματος.³²

Ο λόγος όμως των ΜΜΕ και ιδιαίτερα του τύπου δεν είναι απλώς ένας μεσολαβητής που προβαίνει a posteriori στη νομιμοποίηση της κοινωνικής τάξης· είναι τόπος παραγωγής σημασιών όπου αναπτύσσεται η κυρίαρχη ιδεολογία. Ο λόγος των ΜΜΕ οικοδομεί χωρίς διακοπή το λόγο της εξουσίας, «ο λόγος της εξουσίας περνάει μέσα απ' την εξουσία του λόγου».³³ Η πληροφόρηση είναι ο κατ' εξοχήν χώρος, η αναγκαία συνθήκη άσκησης της εξουσίας· είναι πηγή εξουσίας.

Οι εντυπωσιακές ειδήσεις δεν είναι παρά ένα στοιχείο της «μαζικής κουλτούρας» που διαδίδουν τα ΜΜΕ. Η «μαζική κουλτούρα» παρέχει τυποποιημένα, ομοίμορφα, ευχάριστα και εύκολα αφομοιώσιμα πολιτιστικά προϊόντα, προσαρμόζομενη στις ψυχαγωγικές απαιτήσεις μιας πελατείας με χαμηλό πολιτιστικό επίπεδο. Αν και παρουσιάζεται ουδέτερη και απολιτιστική είναι μια «κουλτούρα» ενσωμάτωσης. Αποβλέπει απ' τη μια μεριά στην όσο

32. Βλ. Πάσχος Γ., *Πολιτική δημοκρατία και κοινωνική εξουσία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2η έκδ., 1981, σ. 145 κ.ε.

33. Lascoumes P., Moreau - Capdevielle G., Vignaux G., «Il y a parmi nous des monstres...», *Communications* 28, *Ideologies, discours, pouvoirs*, Παρίσι, Seuil, 1978, σ. 163· βλ. κυρίως Foucault M., *La volonté de savoir, Histoire de la sexualité*, 1, Παρίσι, Gallimard, 1976, σ. 113 κ.ε.

το δυνατόν μεγαλύτερη αύξηση των εσόδων και απ' την άλλη στην αναπαραγωγή και νομιμοποίηση του κοινωνικού status quo.³⁴

Η μαρξιστική ανάλυση τονίζει ιδιαίτερα τον ιδεολογικό χαρακτήρα των ΜΜΕ.³⁵ Τα ΜΜΕ, τόσο τα κρατικά (ραδιόφωνο, τηλεόραση), όσο και εκείνα που έχουν έναν «ιδιωτικό» νομικό χαρακτήρα (το σύνολο σχεδόν των οργάνων του Τύπου), συνθέτουν έναν ιδιολογικό μηχανισμό του Κράτους, που διαμορφώνει και αναπαράγει την κυρίαρχη ιδεολογία. Το Κράτος, λοιπόν, για να εξασφαλίσει και να αναπαραγάγει την πολιτική εξουσία, δεν χρησιμοποιεί μόνο τους κατασταλτικούς του μηχανισμούς αλλά και τους ιδεολογικούς του μηχανισμούς, που καλούνται να νομιμοποιήσουν τη βία και να οργανώσουν ένα consensus ανάμεσα στις κυρίαρχες και κυριαρχούμενες τάξεις. Τόσο ο Althusser όσο και ο Πουλαντζάς (επηρεασμένοι απ' τον Gramsci), τονίζουν ότι η ιδεολογία αναπαριστά είτε τη φανταστική σχέση των ατόμων με τις πραγματικές συνθήκες της ζωής τους, είτε την πολιτική σχέση μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων τάξεων.

Η ιδεολογία δεν είναι μόνον ένα σύστημα ιδεών και αναπαραστάσεων αλλά αφορά στο σύνολο των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι ιδεολογικές σχέσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και την αναπαραγωγή των σχέσεων της οικονομικής ιδιοκτησίας, του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας και των σχέσεων παραγωγής. Η ιδεολογία, λοιπόν, έχει υλική υπόσταση και ταξικό χαρακτήρα. Ειδικότερα η κυρίαρχη ιδεολογία συνιστά μια σημαντική εξουσία της κυρίαρχης τάξης.

34. Βλ. την κριτική των πιο σημαντικών εκπροσώπων της «Σχολής της Φραγκφούρτης», Αντόρνο, Λόβενταλ, Μαρκούζε, Χορκχάμερ, *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, Αθήνα, Ύψιλον/βιβλία, 1984, 157 σελίδες και Habermas J., *L' espace public*, Παρίσι, Payot, 1978, σ. 167 κ.ε.

35. Βλ. Althusser L., «Idéologie et appareils idéologiques d' Etat», *Positions*, Παρίσι, Editions Sociales, 1976, σ. 67 κ.ε. (*La pensée*, ap. 151, Ιούνιος 1970). Και Poulantzas N., *L' Etat, le pouvoir et le socialisme*, Παρίσι, PUF, 1978, σ. 31-38.

Ο εντυπωσιασμός ανταποκρίνεται ως ένα σημείο στη μυθολογία του σύγχρονου ανθρώπου, αλλά βασικά είναι συνέπεια της οικονομικής δομής των ΜΜΕ.

Τα ΜΜΕ είναι μέσα παραγωγής και διανομής πληροφοριών και θεαμάτων παρά επικοινωνίας. Η οργάνωσή τους είναι συγκεντρωτική και κάρθητη: ο έλεγχος ασκείται από τους ιδιοκτήτες ή τους τεχνοκράτες. Η δομή αυτή λοιπόν αναιρεί την επικοινωνία. Η έλλειψη της επικοινωνίας σημαίνει την απουσία της αμοιβαιότητας ανάμεσα στον πομπό και το δέκτη. Ο εξουσιαστικός λόγος των ΜΜΕ είναι χωρίς αντιπαράθεση, χωρίς απόκριση απ' τη μεριά του δέκτη. Εξάλλου η διάκριση ανάμεσα στον πομπό και το δέκτη εκφράζει, σε τελική ανάλυση, την ταξική σχέση ανάμεσα στις κυρίαρχες και τις κυριαρχούμενες τάξεις.³⁶

Το ζητούμενο λοιπόν είναι ένα σύστημα των ΜΜΕ που θα εξασφαλίζει την ενεργητική συμμετοχή των μαζών στη διαδικασία της πληροφόρησης. Ένα σύστημα όπου οι πολίτες θα είναι ταυτόχρονα πομποί και δέκτες και όχι παθητικοί καταναλωτές μηνυμάτων. Η κοινωνικοποίηση, η αποκεντρωμένη οργάνωση και ο κοινωνικός έλεγχος είναι τα αναγκαία μέσα για τη δημοκρατική λειτουργία και την ποιοτική αναβάθμιση των ΜΜΕ.

36. Βλ. Εντνσενμπέργκερ Χ.Μ., *Για μια θεωρία των μέσων επικοινωνίας*, Αθήνα, Επίκουρος, 1981, σ. 12.